

शोध-सङ्क्षेप

अङ्क ४०

चैत २०८२

उच्च शिक्षामा बढ्दो लैङ्गिक समानता

मार्टिन चौतारी

उच्च शिक्षामा बढ्दो लैङ्गिक समानता

मार्टिन चौतारी

उच्च शिक्षामा बढ्दो लैङ्गिक समानता

पहिलो संस्करण : २०८२ (सन् २०२६)

Preferred citation

मार्टिन चौतारी । २०८२ । उच्च शिक्षामा बढ्दो लैङ्गिक समानता । शोध-सङ्क्षेप
४० । काठमाडौँ : मार्टिन चौतारी ।

प्रकाशक

मार्टिन चौतारी

२७ जीतजङ्ग मार्ग, थापाथली

पो.बक्स नं. १३४७०

फोन +९७७-१-५३३८०५०/४१०२०२७

chautari@mos.com.np

www.martinchautari.org.np

परिचय

भदौ २०८२ मा लोकसेवा आयोगले न्याय सेवा अन्तर्गत शाखा अधिकृत तहको परीक्षाफल प्रकाशन गरेको थियो । सो परीक्षाफल धेरै हिसाबले रोचक थियो । जम्मा ८१ जनालाई आयोगले नियुक्तिका लागि सिफारिश गरेकोमा ६० जना अधिकृतहरू महिला थिए । अर्थात् तीन चौथाई (७४ प्रतिशत) महिला र एक चौथाई (२६ प्रतिशत; २१ जना) पुरुष सिफारिशमा परे । न्याय सेवाको शाखा अधिकृतको परीक्षामा सामेल हुन ३,३५६ जनाले फाराम भएका थिए, जसमध्ये आधाभन्दा बढी (१,६८४ जना) महिला थिए । सिफारिश हुनेमध्ये ४४ जनाको नाउँ “खुला” प्रवर्गमा राखिएको थियो भने बाँकी (३७ जना) को नाउँ विभिन्न आरक्षित समूह (मधेशी, दलित, आदिवासी-जनजाति, आदि) मा थियो । खुला प्रवर्गमा नियुक्तिका लागि सिफारिश हुनेमध्ये ३८ जना (८६ प्रतिशत) महिला थिए भने पुरुष चाहिँ जम्मा ६ जना मात्र । बाँकी १५ जना पुरुष चाहिँ आरक्षित कोटाबाट नियुक्तिका लागि सिफारिश भएका हुन् (हेर्नुहोस् लोकसेवा आयोग २०८२) । पहिलेपहिले धेरै महिला आरक्षित कोटाबाट सरकारी सेवामा प्रवेश गर्दथे; अहिले पुरुषले आरक्षित कोटाबाट बढी प्रवेश पाएको यसले देखायो ।

अघिल्ला वर्षमा पनि न्याय सेवा अन्तर्गत अधिकृत तहको नियुक्तिका लागि लोकसेवाले सिफारिश गरेका मध्ये बहुसङ्ख्या महिला थिए । २०८१ सालमा न्याय सेवाको अधिकृत तहमा सिफारिश गरिएका ६८ जनामध्ये ३८ जना (अर्थात् ५६ प्रतिशत) महिला थिए (लोकसेवा आयोग २०८१) । त्यस्तै, २०८० सालको सोही तहमा सिफारिश गरिएका ५८ जनामध्ये ३८ जना (अर्थात् करिब ६५ प्रतिशत) महिला थिए (लोकसेवा आयोग २०८०) । यसको अर्थ के हो भने सरकारी सेवा (हालका लागि न्याय सेवा) मा यो वर्ष देखिएको महिलाको ठूलो सफलता फगत काकताली मात्र होइन, यस्तो विगत केही वर्षदेखि हुँदै आइरहेको छ, र यो क्रम झन् बढ्दो छ । यसले हाम्रो सार्वजनिक सेवामा निकट भविष्यमा लैङ्गिक हिसाबले देख्न सकिने परिवर्तनको सङ्केत गर्दछ ।

परिवर्तित उच्च शिक्षा क्षेत्र

सार्वजनिक सेवामा देखिएको यो परिवर्तनका धेरै आयाम छन् । तीमध्ये एउटा महत्त्वपूर्ण परिवर्तन चाहिँ उच्च शिक्षा, र अझ त्यसमा पनि स्नातक तहमा देखिएको महिला उपस्थिति हो । स्मरणीय छ, शाखा अधिकृत तहमा प्रवेश पाउन स्नातक तह उत्तीर्ण गरेको हुनु जरुरी छ । पछिल्लो सरकारी तथ्याङ्क अनुसार आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा नेपालको उच्च शिक्षाको विभिन्न तहमा (स्नातक वा माथि) ६३३,०५३ विद्यार्थी पढिरहेका थिए । तीमध्ये छात्रको सङ्ख्या २७४,९१३ (४३.४ प्रतिशत) र छात्राको सङ्ख्या ३५८,१४० (५६.६ प्रतिशत) थियो (युजीसी सन् २०२४ : १८, तालिका १) ।

नेपालमा १८-२२ उमेर समूहमा पुरुषको सङ्ख्या (१,५४४,८५५) महिलाको (१,४५५,८४३) भन्दा धेरै छ (एनएसओ सन् २०२३) । तर, सोही उमेर समूहका विद्यार्थी, जो प्रायः स्नातक तहमा अध्ययन गर्छन्, तिनको सङ्ख्या केलाउँदा छात्र (२४०,४७४) को भन्दा छात्रा (३२६,८६४) को सङ्ख्या बढी छ । अर्थात् प्रत्येक १० जना छात्र उच्च शिक्षा (बीए वा त्योभन्दा बढ्ता) पढ्दा १३ जना छात्रा सँगै पढिरहेका छन् । स्नातक तहको मात्रै हिसाब गर्ने हो भने प्रत्येक १० जना छात्र बराबर १४ जना छात्रा पढिरहेको देखिन्छ (तालिका १) । आजभन्दा एक दशकअघि प्रति १० छात्र बराबर ११ जना छात्रा उच्च शिक्षामा अध्ययन गरिरहेका थिए (पराजुली, उप्रेती र वन्त सन् २०१६) । यसले हामीकहाँ उच्च शिक्षा (स्नातक तह) मा जेन्डर प्यारिटी (लैङ्गिक समानता) बढ्दै गएको देखिन्छ ।^१ यद्यपि, यो तथ्याङ्कलाई थप केलाएर हेर्दा स्नातकोत्तर तहमा अझै पनि महिलाको (३०,७१४) भन्दा पुरुषको (३२,३३५) सङ्ख्या थोरै बढी देखिन्छ, र सम्भवतः त्यो खाडल पनि चाँडै पूरा हुनेछ । त्योभन्दा माथिल्लो तह (एमफिल/पीएचडी)

^१ आजभन्दा एक दशकअघि उच्च शिक्षामा जेन्डर प्यारिटी इन्डेक्स (जीपीआई) १.१ थियो (पराजुली, उप्रेती र वन्त सन् २०१६), जुन अहिले बढेर १.३ पुगेको छ । पुरुष र महिलाको अनुपात तुलना गरेर जीपीआई निकालिन्छ । कुनै पनि क्षेत्रमा जेन्डर प्यारिटी १ हुनुको अर्थ महिला र पुरुष बराबरी सङ्ख्यामा सहभागी छन् भन्ने हुन्छ । जेन्डर प्यारिटी १ भन्दा तल भयो भने महिलाभन्दा पुरुषको सङ्ख्या बढी भन्ने बुझिन्छ, अनि सो १ भन्दा माथि हुँदा महिलाको सङ्ख्या पुरुषभन्दा बढी भन्ने बुझिन्छ ।

५ • उच्च शिक्षामा बढ्दो लैङ्गिक समानता

मा भने महिलाको सङ्ख्या (४७८) पुरुषको (१,९५७) तुलनामा निक्कै थोरै छ (हेर्नुहोस् तालिका १) ।

तालिका १ : नेपालमा उच्च शिक्षाको विभिन्न तहमा
पढिरहेका विद्यार्थीको लैङ्गिक वितरण

तह	महिला		पुरुष		जम्मा	जीपीआई
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत		
स्नातक	३२६,८६४	५७.६	२४०,४७४	४२.४	५६७,३३८	१.४
स्नातकोत्तर	३०,७१४	४८.७	३२,३३५	५१.३	६३,०४९	०.९
पीजीडी	८४	३६.४	१४७	६३.६	२३१	०.६
एमफिल	२२४	२२.४	७७५	७७.६	९९९	०.३
विद्यावारिधि	२५४	१७.७	१,१८२	८२.३	१,४३६	०.२
जम्मा	३५८,१४०	५६.६	२७४,९१३	४३.४	६३३,०५३	१.३

स्रोत : युजीसी (सन् २०२४ : २२) बाट हिसाब गरेर निकालिएको ।

सरकारी प्रतिवेदन अनुसार आर्थिक वर्ष २०४६/४७ सालमा नेपालमा स्नातक र सोभन्दा माथिल्लो तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीको सङ्ख्या करिब ३३ हजार थियो (राशिआ २०४९) । आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा सो सङ्ख्या बढेर करिब ६ लाख ३३ हजार पुगेको छ । अर्थात् २०४६/४७ को भन्दा १९ गुणा बढी विद्यार्थी अहिले नेपालभित्रै उच्च शिक्षा अध्ययनरत छन् । त्यसबाहेक, उच्च शिक्षा अध्ययनका लागि बर्सेनि करिब सवा लाख नेपाली विद्यार्थी विदेशिन्छन् ।^२

^२ आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा शिक्षा मन्त्रालयबाट ११२,५९३ जनाले “नो अब्जेक्शन सर्टिफिकेट” (एनओसी) लिएका थिए (भट्टराई सन् २०२४) । यो सङ्ख्या बर्सेनि बढ्दै गएको देखिन्छ । एनओसी लिएका सबै विदेश जाँदैनन्, र सबै विदेश जाने—खास गरी भारतमा पढ्न जाने—विद्यार्थीले एनओसी लिँदैनन् । त्यसैले, विदेशमा अध्ययन गर्न गएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ठ्याक्कै भन्न सकिँदैन । विदेश पढ्न गएका नेपाली विद्यार्थीले आर्थिक वर्ष २०८१/८२ मा औपचारिक च्यानलबाट करिब १४० अर्ब रुपियाँ खर्च गरेको नेपाल राष्ट्र बैंकको तथ्याङ्कले बताउँछ (रिपब्लिका सन् २०२५) । पश्चिम चितवनमा स्कूले विद्यार्थी र तिनका अभिभावकमाझ गरिएको एक अध्ययन अनुसार ८८ प्रतिशत विद्यार्थी तथा ६३ प्रतिशत अभिभावकले आफ्ना

र, त्यसमा पनि पछिल्लो समय करिब ४० प्रतिशतजति महिला विद्यार्थी भएको अनुमान गर्न सकिन्छ ।^३

महिलाको उच्च शिक्षामा बढ्दो सहभागितालाई अलि गहिरो गरी पर्गेल्न जरूरी छ । कुन ठाउँका महिला, कुन जात/जातिका महिला, कुन-कुन विषय र के-कस्ता कलेजमा पढिरहेका छन् भनेर केलाउँदा त्यसले उच्च शिक्षामा महिला सहभागिताका विभिन्न आयाममा प्रकाश पार्छ । तर, उच्च शिक्षाको खास गरी हामीसँग जात/जातिसम्बन्धी तथ्याङ्क सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध छैन । तथापि, प्रादेशिक र मोटो हिसाबले विषयगत तथ्याङ्क उपलब्ध भएकाले एकफेर त्यतातिर दृष्टि दिउँ ।

सुदूरपश्चिमको छलाड

उच्च शिक्षामा महिला सहभागितालाई प्रादेशिक हिसाबमा केलाउँदा अहिले सबै नै प्रदेशमा महिला विद्यार्थीको सङ्ख्या पुरुषको भन्दा धेरै छ । सङ्ख्यात्मक हिसाबले बागमती प्रदेशमा सबैभन्दा धेरै विद्यार्थी (२७८,८११) पढ्छन्—मुलुकको उच्च शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थीमध्ये ४४ प्रतिशत विद्यार्थी यो प्रदेशमा छन् । सबैभन्दा थोरै (२५,३९२) विद्यार्थी चाहिँ कर्णाली प्रदेशमा पढ्छन् (तालिका २) ।

प्रतिशतका हिसाबले लैङ्गिक समानतालाई केलाउँदा सुदूरपश्चिम प्रदेश सबैभन्दा अगाडि देखिन्छ—यो प्रदेशमा उच्च शिक्षा पढ्ने विद्यार्थीमध्ये दुई-तिहाई (६५.३ प्रतिशत) विद्यार्थी महिला छन् । लुम्बिनी प्रदेश पनि सुदूरपश्चिमकै हाराहारीमा छ (६४.६ प्रतिशत) । अर्थात्, यी दुई वटा प्रदेशमा प्रति १ छात्र बराबर करिब २ जना छात्रा उच्च शिक्षा अध्ययनरत छन् । त्यसपछिको लहरमा क्रमशः

बच्चा भविष्यमा विदेशमा काम गर्न या पढ्न जानेछन् भन्ने ठानेको बताएका थिए (हेर्नुहोस् शर्मा, घिमिरे र पण्डित सन् २०२५) ।

^३ शिक्षा मन्त्रालयबाट एनओसी लिने विद्यार्थीको सङ्ख्या उपलब्ध भए पनि लैङ्गिक वर्गीकरण नगरिएकाले छात्र-छात्राको अनुपात ठ्याक्कै भन्न सकिन्न । तर, संयुक्तराज्य अमेरिकाको सन् २०२४ को “सेभिस” सम्बन्धी तथ्याङ्क अनुसार त्यहाँ अध्ययन भिसामा रहेका करिब ३३ हजार नेपालीमध्ये ४२ प्रतिशत महिला विद्यार्थी छन् (युएसआसीई सन् २०२४) । अन्य मुलुकमा अध्ययनरत नेपालीको लैङ्गिक अनुपात पनि योभन्दा तात्त्विक हिसाबले भिन्न नहोला ।

७. उच्च शिक्षामा बढ्दो लैङ्गिक समानता

कोशी (६०.६ प्रतिशत), गण्डकी (६०.१ प्रतिशत), कर्णाली (५७.५ प्रतिशत) र मधेश प्रदेश (५३.७) छन्। बागमती प्रदेशमा छात्र र छात्राको सङ्ख्या बराबरी जस्तै छ (छात्रा ५१.३ र छात्र ४८.७ प्रतिशत; हेर्नुहोस् तालिका २)। अन्य प्रदेशबाट खास गरी काठमाडौँमा पढ्न आएका छात्रहरूकै कारण बागमती प्रदेश लैङ्गिक समानताका दृष्टिले अन्य प्रदेशका तुलनामा पछाडि देखिएको हो।

तालिका २ : उच्च शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थीको लैङ्गिक-प्रादेशिक वितरण

प्रदेश	महिला		पुरुष		जम्मा	जीपीआई
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत		
कोशी	५०,३७३	६०.६	३२७९७	३९.४	८३,१७०	१.५
मधेश	३३,६१६	५३.७	२८,९८०	४६.३	६२,५९६	१.२
बागमती	१४२,९०१	५१.३	१३५,९१०	४८.७	२७८,८११	१.१
गण्डकी	२६,५७०	६०.१	१७,६१६	३९.९	४४,१८६	१.५
लुम्बिनी	५८,३२९	६४.६	३१,९४२	३५.४	९०,२७१	१.८
कर्णाली	१४,५९९	५७.५	१०,७९३	४२.५	२५,३९२	१.४
सुदूरपश्चिम	३१,७५२	६५.३	१६,८७५	३४.७	४८,६२७	१.९
जम्मा	३५८,१४०	५६.६	२७४,९१३	४३.४	६३३,०५३	१.३

स्रोत : युजीसी (सन् २०२४) बाट हिसाब गरेर निकालिएको।

उच्च शिक्षामा देखिएको महिलाको बढ्दो सहभागितालाई आजभन्दा १ दशक अधिको र पञ्चायती कालखण्ड लगत्तैको (३ दशक अधिको) तथ्याङ्कसँग तुलना गरी हेर्दा नेपालमा भुइँ तहमा भैरहेको परिवर्तनलाई अझ राम्ररी बुझ्न सकिन्छ। आर्थिक वर्ष २०७०/७१ सालको तथ्याङ्क केलाउँदा समग्र नेपालको उच्च शिक्षामा लैङ्गिक समानता १.१ पुगेको देखिन्थ्यो—अर्थात् पुरुषलाई जितेर महिला अगाडि बढिसकेका थिए। एक दशकअघि पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र उच्च शिक्षामा लैङ्गिक समानताको दृष्टिले सबैभन्दा अघि थियो—६० प्रतिशत

छात्रा र ४० प्रतिशत छात्र ।^४ त्यसपछिको लहरमा पूर्वाञ्चल थियो, जहाँ उच्च शिक्षा पढ्नेमा ५३ प्रतिशत छात्रा थिए । मध्यपश्चिममा छात्र-छात्राको सङ्ख्या उच्च शिक्षामा बराबरी जस्तो थियो भने, मध्यमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा छात्र ५१ प्रतिशत र छात्रा ४९ प्रतिशत थिए (पराजुली, उप्रेती र वन्त सन् २०१६; तालिका ३) ।

तालिका ३ : आर्थिक वर्ष २०७०/७१ मा उच्च शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थीको लैङ्गिक-विकास क्षेत्रगत वितरण

विकास क्षेत्र	महिला		पुरुष		जम्मा	जीपीआई
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत		
पूर्वाञ्चल	३२,११५	५३	२८,४२१	४७	६०,५३६	१.१३
मध्यमाञ्चल	११९,३८३	४९	१२५,६६७	५१	२४५,०५०	०.९५
पश्चिमाञ्चल	४५,०९५	६०	३०,०६४	४०	७५,१५९	१.५
मध्यपश्चिमाञ्चल	२०,०१६	५०	२०,०१६	५०	४०,०३२	१
सुदूरपश्चिमाञ्चल	१८,४३७	४९	१९,४०७	५१	३७८,०४४	०.९५
जम्मा	२३५,०४७	५१	२२३,५७४	४९	४५८,६२१	१.१

स्रोत : युजीसी (सन् २०१४) बाट हिसाब गरेर निकालिएको ।

नेपालमा २०४७/४८ सालमा उच्च शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थीमध्ये जम्मा १५ प्रतिशत मात्र छात्रा थिए । सुदूरपश्चिमाञ्चल र मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा त उच्च शिक्षामा छात्राको भर्ना प्रतिशत क्रमशः ७ र १४ प्रतिशत मात्र थियो (त्यो पनि आइएसमेत भनेर; हेर्नुहोस् राशिआ २०४९) । आज सुदूरपश्चिम प्रदेशमा उच्च शिक्षा पढ्नेहरूमा ६५.३ प्रतिशत छात्रा छन्, र उसले सबैभन्दा पछाडिबाट छलाड मारेर लैङ्गिक हिसाबले सबै प्रदेशलाई उछिनेर पहिलो स्थानमा पुगेको छ । यो ठूलो परिवर्तन हो ।

^४ वि.सं. २०७२ मा संघीय संविधान निर्माण गरिएपछि नेपाललाई ७ प्रदेशमा विभाजन गरिएको हो । त्यसअघि नेपाललाई ५ विकास क्षेत्रमा बाँडिएको थियो ।

महिलाहरू कहाँ र के पढिरहेका छन्?

उच्च शिक्षामा महिलाहरू पढिरहेका कलेजहरू केलाउँदा सबैभन्दा ठूलो हिस्सा सामुदायिक भनिने कलेजमा पढिरहेको देखिन्छ।^५ सामुदायिक कलेजमा पढ्ने विद्यार्थीमध्ये दुई-तिहाईभन्दा बढी (६७ प्रतिशत) छात्रा छन्। सामुदायिक कलेजहरू तुलनात्मक रूपले सस्ता, र स्थानीय तवरमा उपलब्ध समेत भएकाले तिनमा महिला विद्यार्थी बढी भएको देखिन्छ। अझै पनि नेपालमा छोरालाई निजी “बोर्डिङ” र छोरीलाई सामुदायिक स्कूलमा पढाए झैं,^६ छोरीलाई घर नजिकका सामुदायिक कलेजमा पढ्न पठाएर छोरालाई शहर-बजारका कलेजमा पढ्न पठाएको अनुमान गर्न कठिन हुँदैन। तर, पछिल्लो समय देखिएको एउटा परिवर्तन हो—निजी कलेजमा पनि अब पुरुष विद्यार्थीभन्दा महिला विद्यार्थी धेरै (५२ प्रतिशत) पढिरहेका छन्। आङ्गिक कलेजमा पनि छात्राको सङ्ख्या छात्रको भन्दा थोरैले बढी छ (तालिका ४)।

तालिका ४ : विभिन्न खाले कलेजमा पढिरहेका विद्यार्थीको लैङ्गिक वर्गीकरण

कलेज	महिला		पुरुष		जम्मा विद्यार्थी
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
आङ्गिक	१२२,०७६	५१.३	११५,७७४	४८.७	२३७,८५०
सामुदायिक	१३६,७९०	६६.९	६७,४४०	३३.१	२०४,२३०
निजी	९९,२७४	५१.९	९१,६९९	४८.१	१९०,९७३
जम्मा	३५८,१४०	५६.६	२७४,९९३	४३.४	६३३,०५३

स्रोत : युजीसी (सन् २०२४ : १९) बाट हिसाब गरेर निकालिएको।

^५ नेपालका कलेजलाई तीन प्रवर्गमा बाँडिन्छ। विश्वविद्यालयहरू आफैले सञ्चालन गरेका कलेजलाई आङ्गिक कलेज भनिन्छ। विश्वविद्यालयसँग सम्बन्धन (अफिलियशन) लिएर सञ्चालन भएका तर सञ्चालक/शेयरहोल्डरहरू माझ नाफा बाँड्ने कलेजलाई संस्थागत वा निजी कलेज तथा समुदायले सञ्चालन गरेका र आपसमा नाफा नबाँड्ने कलेजलाई सामुदायिक कलेज भनेर जानिन्छ।

^६ शिक्षा मन्त्रालयको पछिल्लो तथ्याङ्क अनुसार सामुदायिक विद्यालयमा पढ्ने विद्यार्थीमध्ये ५१.८ प्रतिशत छात्रा छन् भने संस्थागत भनिने निजी स्कूलमा पढ्ने विद्यार्थीमध्ये ४२.५ प्रतिशत मात्र छात्रा छन् (शिक्षा मन्त्रालय २०८१)। अभिभावकहरूले आफ्ना छोरालाई निजी बोर्डिङमा र छोरीलाई सामुदायिक विद्यालयमा पढाइरहेको यसले पुष्टि गर्छ।

विश्वविद्यालयको हिसाबले हेर्दा पोखरा, काठमाडौँ र नयाँ धेरै विश्वविद्यालयमा छात्राको भन्दा छात्रको सङ्ख्या बढी छ । संस्कृत, बुद्धिजन्म जस्ता विषय पढाइने विश्वविद्यालयमा छात्राको सङ्ख्या निकै न्यून छ । प्रतिशतको हिसाबले तुलना गर्दा सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालयमा सबैभन्दा बढी छात्राहरू पढिरहेका छन् । त्यहाँ एक छात्र बराबर दुई छात्रा पढिरहेका छन् । त्यस्तै मध्यपश्चिम विश्वविद्यालय र त्रिभुवन विश्वविद्यालयमा पनि पुरुष विद्यार्थीको तुलनामा उच्च शिक्षामा महिला विद्यार्थी धेरै छन् (युजीसी सन् २०२४) ।

तालिका ५ : विभिन्न विषयमा अध्ययनरत
विद्यार्थीको लैङ्गिक वर्गीकरण

विषय	महिला		पुरुष		जम्मा	जीपीआई
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत		
कृषि	२,५१८	४४.८	३,१०२	५५.२	५,६२०	०.८
बुद्ध-अध्ययन	१६६	३४.१	३२१	६५.९	४८७	०.५
शिक्षा	१००,२३०	७१.९	३९,१८७	२८.१	१३९,४१७	२.६
इन्जिनियरिङ	८,१६८	२४.४	२५,३०६	७५.६	३३,४७४	०.३
वन	७८०	४५.४	९३९	५४.६	१,७१९	०.८
मानविकी तथा समाज विज्ञान	३९,०१७	५३.७	३३,६६५	४६.३	७२,६८२	१.२
कानून	८,४६०	४२.८	११,३०८	५७.२	१९,७६८	०.७
व्यवस्थापन	१६२,७३३	५७.५	१२०,१०३	४२.५	२८२,८३६	१.४
मेडिसिन	१८,६०८	५९.५	१२,६८०	४०.५	३१,२८८	१.५
विज्ञान-प्रविधि	१७,१८८	३९.२	२६,६९८	६०.८	४३,८८६	०.६
संस्कृत	२७२	१४.५	१,६०४	८५.५	१,८७६	०.२
जम्मा	३५८,१४०	५६.६	२७४,९१३	४३.४	६३३,०५३	१.३

स्रोत : युजीसी (सन् २०२४ : २५) बाट हिसाब गरेर निकालिएको ।

उच्च शिक्षामा महिलाहरूले पढिरहेको विषय केलाउँदा उनीहरूको सघनता “साधारण” भनिने शिक्षा, मानविकी र सामाजिक विज्ञान तथा व्यवस्थापन विषयमा

देखिन्छ। विषयगत हिसाबले केलाउँदा सबैभन्दा बढी छात्रा-सघनता भएको विषय शिक्षा हो। शिक्षा विषय पढ्ने विद्यार्थीमा ७२ प्रतिशत छात्रा छन्; पुरुष चाहिँ २८ प्रतिशत मात्र। अर्थात् प्रति १० छात्र बराबर २६ छात्रा शिक्षा विषय पढिरहेका छन्। अहिले नै खास गरी प्राथमिक तहमा पढाउनेमा शिक्षिकाहरूको सङ्ख्या बढी छ, र आउँदा दिनमा माथिल्ला तहमा पनि धेरै शिक्षिकाहरूले पढाउने स्थिति निर्माण हुँदैछ।^७ तर, दुःखको कुरा के छ भने, नेपालमा शिक्षा विषयको पढाइ सम्भवतः सबैभन्दा कमजोर छ।

शिक्षापछि छात्राहरूको सघनता देखिएको विषय (प्रतिशतका हिसाबले) मेडिसिन हो। मेडिसिन विषय पढ्नेमा छात्राको प्रतिशत करिब ६० प्रतिशत पुग्छ। यसमा नर्सिङ पढ्नेको सङ्ख्या पनि परेको छ, जुन विषय अहिले प्रायः महिलाले मात्र पढिरहेका छन्। एमबीबीएस पढ्नेहरूमा पनि अब छात्राहरूको सङ्ख्या छात्रको भन्दा बढी भैसक्यो, जुन एक दशक अघिसम्म थिएन। नेपालमा अहिले सबैभन्दा धेरै विद्यार्थी भएको सङ्काय व्यवस्थापन हो। व्यवस्थापन सङ्कायमा पनि छात्राहरूको बाहुल्य छ—करिब ५७ प्रतिशत। त्यस्तै, मानविकी र सामाजिक विज्ञानका विषय पढ्नेमा करिब ५४ प्रतिशत छात्रा छन् (हेर्नुहोस् तालिका ५)।

विज्ञान-प्रविधि, वन, र अझ इन्जिनियरिङ जस्ता विषयमा पुरुष विद्यार्थीको बाहुल्य छ। खास गरी इन्जिनियरिङ विषयमा छात्राहरूको उपस्थिति अब २५ प्रतिशतको हाराहारी पुग्दै छ। पञ्चायतकालमा इन्जिनियरिङ पढ्ने छात्राको सङ्ख्या शून्यसरह हुन्थ्यो भने एक दशक अघिसम्म पनि जम्मा १० प्रतिशत मात्रै महिलाको उपस्थिति इन्जिनियरिङको उच्च शिक्षामा थियो (युजीसी सन् २०१४)। पछिल्लो एक दशकमा इन्जिनियरिङ पढ्ने विद्यार्थी सङ्ख्यामा थप १५ प्रतिशत बढेको देखियो, जुन उल्लेख्य हो। विज्ञान-प्रविधिका विषयमा पनि उच्चाध्ययन गर्ने महिलाको सङ्ख्या बढ्दै गैरहेको छ, र पछिल्लो समय यो हिस्सा करिब ४०

^७ शैक्षिक सत्र २०८१ मा सबै प्रकारका विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकको सङ्ख्या २७९,५८५ रहेकामा तीमध्ये ४२.६ प्रतिशत (११९,२१३) महिला र ५७.४ प्रतिशत (१६०,३७२) पुरुष छन्। प्राथमिक तह (१-५ कक्षा) मा पढाउने जम्मा शिक्षक १५४,२३५ मध्ये ८४,३८७ महिला (५४.७ प्रतिशत) र ६९,८४८ पुरुष (४५.३ प्रतिशत) थिए। तर माध्यमिक तह (९-१० कक्षा) मा जहाँ ९,४९० (१९.४ प्रतिशत) महिला शिक्षक थिए, त्यहीं ३९,५३६ पुरुष (८०.६ प्रतिशत) शिक्षक कार्यरत थिए (नेपाल सरकार २०८२)।

प्रतिशत पुगेको छ (हेर्नुहोस् तालिका ५) । कानून विषय पढ्नेमा पनि महिलाभन्दा पुरुषकै सङ्ख्या बढी छ, तर पछिल्ला वर्षमा सरकारी सेवामा जान चाहने र जान पाउनेमा महिलाको सङ्ख्या बढी भएको यो आलेखको प्रारम्भमा उल्लिखित तथ्याङ्कले बताउँछ ।

परिवर्तनका केही कारण

नेपाल सरकारको शिक्षा मन्त्रालयले तयार पारेको पछिल्ला दुई वर्ष (वि.सं. २०८० र २०८१) को तथ्याङ्कलाई केलाउँदा माध्यमिक तह (कक्षा १२) सम्म छात्रा र छात्रको सङ्ख्यामा ठूलो भिन्नता देखिन्छ । कक्षा ९ देखि कक्षा ११ सम्म छात्रको सङ्ख्या छात्राको भन्दा थोरै बढी (केही हजारले) देखिन्छ भने कक्षा १२ मा पुग्दा-नपुग्दा छात्रको भन्दा छात्राको सङ्ख्या थोरैले बढेको देखिन्छ ।^८ स्नातक तहमा पुग्दाखेरि चाहिँ छात्राको सङ्ख्या ह्रास बढ्छ । उच्च शिक्षाको क्षेत्रमा अहिले देखिएको महिलाको यो प्रगति पछाडिका केही कारण अनुमान गर्न सकिन्छ ।

पहिलो र प्रमुख कारण “लेबर माइग्रेसन” हो । उच्च शिक्षा अध्ययन गर्ने उमेर (१८–२५) का युवाहरू पछिल्ला दुई दशकमा ठूलो सङ्ख्यामा कामको खोजीमा विदेशिने गरेका छन् । तीमध्ये बहुसङ्ख्यामा पुरुष नै छन् (करिब ८० प्रतिशत), महिलाको सङ्ख्या सानो छ ।^९ पछिल्लो जनगणना (२०७८ साल) मा तुलनात्मक

^८ शिक्षा मन्त्रालयले तयार पारेको “फ्ल्याश रिपोर्ट” अनुसार वि.सं. २०८० मा कक्षा १० मा ५०१,०९६ विद्यार्थी रहेकामा २४८,३१९ छात्रा र २५२,७७७ छात्र थिए । कक्षा १२ मा ३७८,६८३ विद्यार्थी अध्ययनरत रहेकामा १९२,१६२ छात्रा र १८६,५२१ छात्र थिए (शिक्षा मन्त्रालय २०८०) । त्यस्तै, वि.सं. २०८१ मा कक्षा १० मा ४८५,९४१ विद्यार्थी रहेकामा २३९,६२५ छात्रा र २४६,३१६ छात्र थिए । कक्षा १२ मा ३३४,९६८ विद्यार्थी अध्ययनरत रहेकामा १६८,३७६ छात्रा र १६६,५९२ छात्र थिए (शिक्षा मन्त्रालय २०८१) । २०८२ सालमा लिइएको एसईई परीक्षामा जम्मा ५१४,०७१ विद्यार्थी सामेल भएका थिए, जसमध्ये २५७,७३० जना छात्रा र २५६,३११ जना छात्र थिए (द काठमाडौँ पोष्ट सन् २०२५) । कक्षा ९ देखि कक्षा १२ सम्म पुग्दा समग्र विद्यार्थी सङ्ख्या नै ह्रास घट्ने र अझ त्यसमा पनि छात्राको भन्दा छात्रको सङ्ख्या घट्ने माथिका तथ्याङ्कले देखाउँछ ।

^९ पछिल्लो जनगणना (वि.सं. २०७८) अनुसार नेपालको अनुपस्थित जनसङ्ख्या (एब्सेन्टी पपुलेशन) करिब २२ लाख थियो, जसमध्ये करिब १८ लाख (८२ प्रतिशत) पुरुष र करिब ४ लाख (१८ प्रतिशत) महिला थिए (एनएसओ सन् २०२३) ।

रूपमा सबैभन्दा बढी अनुपस्थित जनसङ्ख्या (प्रतिशतका हिसाबले) भएको प्रदेश सुदूरपश्चिम थियो । यहाँका करिब १३ प्रतिशत व्यक्ति अनुपस्थित थिए (शर्मा र सुवेदी सन् २०२५) । यही क्षेत्रमा सबैभन्दा बढी महिला विद्यार्थी (प्रतिशतको हिसाबले) देखिएको छ । एक दशकअघि पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा अनुपस्थित जनसङ्ख्या सबैभन्दा धेरै थियो, र त्यहाँ नै महिला विद्यार्थीको अनुपात पनि अन्य विकास क्षेत्रको भन्दा बढी थियो (पराजुली, उप्रेती र वन्त सन् २०१६) ।

नेपालमा उच्च शिक्षामा महिला विद्यार्थी सङ्ख्या बढ्नुको अर्को कारण हो विदेशमा अध्ययन गर्न जानेमा पनि पुरुषकै बाहुल्य हुनु । त्यसबाहेक, विश्वभर नै खास गरी किशोरवयका केटाहरूले विभिन्न कारणले पढाइ बीचैमा छाडेको पाइन्छ, र यो ठूलै सरोकारको विषय बनेको छ (हेर्नुहोस् युनेस्को सन् २०२२; मिलर सन् २०२५) ।^{१०} नेपालमा पनि त्यस्तै प्रवृत्ति देख्न थालिएको छ : ११ कक्षासम्म छात्रको सङ्ख्या थोरै बढी भए पनि १२ कक्षामा पुग्दासम्म छात्राको सङ्ख्या धेरै देखिन्छ ।

सुदूरपश्चिम, कर्णाली तथा अन्य प्रदेशमा समेत उच्च शिक्षामा लैङ्गिक हिसाबले समानता बढ्दै जानुको एउटा कारण ती क्षेत्रका अभिभावकले आफ्ना छोराहरूलाई राजधानी काठमाडौँ लगायतका क्षेत्रमा प्राविधिक र अन्य “बजारमा बिकने” विषय पढ्न पठाउने र छोरीलाई स्थानीय तहमै पढाउने गरेकाले पनि हो भन्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । अर्थात् ग्रामीण र पश्चिमी नेपालका छात्राहरूले केही हदसम्म स्नातक तहमा अध्ययन गर्ने अवसर त पाउन थालेका छन्, तर ती विषयमा जुन बजारमा सहजै “बिकाउ” छैनन्, जसको पढाइ स्तर (उत्तीर्ण दर, आदि) राम्रो छैन ।

काठमाडौँ बाहेक अन्यत्र थोरै स्थानमा स्नातकोत्तर तहको पढाइको व्यवस्था रहेको तथा एमफिल र पीएचडी तहको पढाइ त झन् मूल रूपमा काठमाडौँमै

^{१०} युनेस्कोले गरेको एउटा अध्ययनले शिक्षामा केटाहरू क्रमशः पछि पर्दै गएको देखाउँछ । कक्षा दोहोर्‍याउने, कक्षामा राम्ररी सिक्न नसक्ने जोखिम छात्रामा भन्दा छात्रमा ज्यादा देखिएको छ । पहिले केटाहरूमा शिक्षाप्रतिको विकर्षण र विद्यालय छोड्ने समस्या मुख्यतः उच्च आय भएका देशहरूको मात्र चिन्ताको विषय थियो, तर अहिले धेरै कम र मध्यम आय भएका देशहरूमा त्यस्तै समस्या देखिएको छ । गरिब देशहरूमा पनि अहिले भर्ना, शिक्षा पूरा गर्ने र सिकाइ उपलब्धिका मामिलामा छात्राहरूभन्दा छात्र पछि परिरहेका छन् (हेर्नुहोस् युनेस्को सन् २०२२) ।

केन्द्रित रहेकाले (हेर्नुहोस् युजीसी सन् २०२४) पनि ती तहमा महिला विद्यार्थीको सङ्ख्या कम भएको हो । त्यसबाहेक, स्नातक तहको पढाइपछि महिलाले घरजम गर्ने र तत्पश्चात् पारिवारिक जञ्जालमा फँसेर उच्च तहको पढाइलाई निरन्तरता दिन नसक्नु पनि महिलाको माथिल्लो तहमा उपस्थिति कम गर्ने एउटा कारण हो । यद्यपि, यी अवरोधक पनि अब बिस्तारै भत्किँदै गएको देख्न सकिन्छ ।

निष्कर्ष

नेपालमा उच्च शिक्षा अध्ययन गर्ने पुरुषको तुलनामा महिलाले सङ्ख्या निरन्तर बढिरहेको छ । उच्च शिक्षा क्षेत्रमा पछिल्लो ३ दशकमा देखिएको बढ्दो महिला सहभागिता वा लैङ्गिक समानता चानचुने परिवर्तन होइन । हुन त विकसित भनिएका मुलुकहरूमा यस्तो परिवर्तन भैसकेको छ, तर उनीहरूको र हाम्रो परिवर्तनको भिन्नता के हो भने उनीहरूकहाँ परिवर्तन ढिलो र क्रमिक भयो, हामीकहाँ यो तीव्र गतिमा भैरहेको छ ।

अहिले नै केही सरकारी र अन्य क्षेत्रमा “भ्याकेन्सी” खुल्दा आवेदन दिनेमा महिलाको सङ्ख्या बढी हुन थालिसक्यो । आरक्षण त छँदैछ, उनीहरू खुला प्रतिस्पर्धामा उत्तिकै सङ्ख्यामा (माथिको न्यायसेवाको उदाहरणलाई हेर्ने हो भने त निकै बढी पनि) उत्तीर्ण हुँदा कार्यालयहरूको “डाइनामिक्स” मा यसले परिवर्तन ल्याउँदैछ ।

त्यस्तै, आउँदा दिनमा नेपालमा पुरुषले भन्दा महिलाले बढी शैक्षिक योग्यता हासिल गर्ने स्थिति तयार भैसकेको छ । नेपाली समाजमा वैवाहिक सम्बन्धमा महिलाको भन्दा बढी शैक्षिक योग्यता भएको पुरुषको खोजी गर्ने जुन प्रचलन छ त्यसमा पनि अब चाँडै परिवर्तन आउनेछ । परिवारको पुरुष सदस्यभन्दा महिला सदस्य बढी शैक्षिक योग्यता हासिल गरेको हुने अवस्था निर्माण हुँदैछ । यसले परिवारमा पुरुषको प्रभुत्व कम गरी नेपाली समाजलाई लैङ्गिक समानतातर्फ डोर्‍याउने अनुमान गर्न सकिन्छ । यो ऐतिहासिक सामाजिक परिवर्तन हो, र यसले आउँदा दिनमा नेपाली समाजको सामाजिक संरचनामा नै व्यापक र दूरगामी प्रभाव पार्ने देखिन्छ । यस्तो व्यापक संरचनात्मक परिवर्तन ल्याउँदै गरेको क्षेत्रमा गहन

समाज/मानवशास्त्रीय र ऐतिहासिक एवं निरन्तर र लामो दूरीका अध्ययन—टाइम सेरिज एनलिसिस—हुनु जरूरी छ ।

उच्च शिक्षामा लैङ्गिक समानता सम्बन्धी उपलब्ध तथ्याङ्कलाई अलि मिहिन पाराले केलाउँदा महिलाको बढ्दो शैक्षिक उपस्थितिका केही पक्ष समस्यामूलक पनि देखिन्छन् । उदाहरणका लागि, उच्च शिक्षा पढिरहेका महिलाहरूमध्ये धेरैले (प्रतिशतको हिसाबले) शिक्षा विषय पढिरहेका छन्, जसको पढाइको गुणस्तर र उत्तीर्ण दर राम्रो छैन । “साधारण” भनिने मानविकी र सामाजिक विज्ञान तथा व्यवस्थापन जस्ता विषयमा पनि उनीहरूको उपस्थिति बाक्लो छ । हामीसित अहिले उच्च शिक्षा अध्ययन गर्नेहरूको जनीयता (एथ्निसिटी) सम्बन्धी विस्तृत विवरण उपलब्ध छैन । तर, एउटा अलि पुरानो अध्ययनले उच्च शिक्षामा खास गरी बाहुन-क्षेत्री, नेवार र अन्य केही जात/जातिको वर्चस्व देखाएको थियो (भट्ट सन् २०११) । त्यस्तै, यो लेखको प्रारम्भमा उल्लिखित न्याय सेवाको अधिकृत तहमा खुला प्रवर्गमा उत्तीर्ण भएका महिलाको थर केलाउँदा बहुसङ्ख्या बाहुन-क्षेत्री समूहका भएको देखिन्छ । तथापि, खास गरी मधेशी दलित, मुस्लिम र केही अन्य समुदायबाहेक निम्नमध्यम या मध्यम वर्गमा महिलालाई पनि उच्च शिक्षा दिनु पर्छ भन्ने कुराले स्वीकृति पाएको देखिन्छ, जुन सकारात्मक कुरा हो ।

धन्यवाद

यो शोध-सङ्क्षेप लोकरञ्जन पराजुलीले लेख्नुभएको हो । फागुन ७, २०८२ को कान्तिपुर दैनिकमा पराजुलीले लेख्नुभएको आलेख (पराजुली २०८२) तथा एक दशकअघि लोकरञ्जन पराजुली, देवेन्द्र उप्रेती र प्रत्यूष वन्तले नागरिक दैनिकमा लेख्नुभएको आलेख (पराजुली, उप्रेती र वन्त सन् २०१६) को जगमा यो सङ्क्षेप उभिएको छ । यो शोध-सङ्क्षेपका विभिन्न मस्यौदा पढी महत्त्वपूर्ण सुझाव-सल्लाह दिने प्रत्यूष वन्त तथा लेआउट गर्ने किशोर प्रधानलाई पनि धन्यवाद दिन्छौं ।

सन्दर्भ सूची

पराजुली, लोकरञ्जन । २०८२ । उच्च शिक्षामा उच्च दरको महिला सहभागिता । कान्तिपुर (३३ औँ वार्षिकोत्सव विशेषाङ्क), फागुन ७, पृ. २ (मानव विकास) ।

पराजुली, लोकरञ्जन, देवेन्द्र उप्रेती र प्रत्यूष वन्त । सन् २०१६ । उच्च शिक्षामा महिला । *नागरिक*, अप्रिल २६, पृ. ७ ।

भट्ट, प्रमोद । सन् २०११ । परिचय : नेपालको उच्च शिक्षामा सामाजिक असमानताका विविध आयाम । *उच्च शिक्षामा सहभागिता : असमानताका सामाजिक आयाम* । प्रमोद भट्ट, सं., पृ. १-११ । काठमाडौँ : मार्टिन चौतारी । राशिआ (राष्ट्रिय शिक्षा आयोग) । २०४९ । *राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन* । काठमाडौँ : राशिआ ।

लोकसेवा आयोग । २०८० । लोकसेवा आयोग सूचना नं. ८२७/०८०-८१ एकमुष्ट योग्यताक्रमको सूची । लोकसेवा आयोग, काठमाडौँ ।

लोकसेवा आयोग । २०८१ । लोकसेवा आयोग सूचना नं. ४५२/०८१-८२ एकमुष्ट योग्यताक्रमको सूची । लोकसेवा आयोग, काठमाडौँ ।

लोकसेवा आयोग । २०८२ । लोकसेवा आयोग सूचना नं. ३०९/०८२-८३ एकमुष्ट योग्यताक्रम सूची । लोकसेवा आयोग, काठमाडौँ ।

Bhattarai, Saroj. 2024. Students Abroad, Droughts in Nepal. *Annapurna Express*. Available at <https://theannapurnaexpress.com/story/50517/>; accessed February 24, 2026.

Miller, Claire Cain. 2025. It's Not Just a Feeling: Data Shows Boys and Young Men Are Falling Behind. Available at www.nytimes.com/2025/05/13/upshot/boys-falling-behind-data.html; accessed March 10, 2025.

Ministry of Education. 2080 v.s. *Flash I Report 2080 (2023/24)*. Kathmandu: Ministry of Education, Government of Nepal (GoN).

Ministry of Education. 2081 v.s. *Flash I Report 2081 (2024/25)*. Kathmandu: Ministry of Education, GoN.

NSO (National Statistics Office). 2023. National Population and Housing Census 2021: National Report. Part 1. Kathmandu: NSO, GoN.

- República. 2025. Nepali Students Spend Over Rs 138 Billion for Abroad Studies in a Year. Available at www.myrepublica.nagariknetwork.com/news/nepali-students-spend-over-rs-138-billion-for-abroad-studies-in-a-year-72-27.html; accessed March 12, 2026.
- Sharma, Pitamber and Bhim Prasad Subedi. 2025. *Nepal's Social Demography Revisited*. Kathmandu: SSB Press.
- Sharma, Uttam, Dirgha J. Ghimire and Prem P. Pandit. 2025. Aspirations for Education and Employment Abroad Among Youth and Parents in Chitwan. *Studies in Nepali History and Society* 30(1): 107–136.
- The Kathmandu Post. 2025. SEE Exams Begin Nationwide. Available at <https://kathmandupost.com/national/2025/03/20/see-exams-begin-nationwide>; accessed February 24, 2026.
- UGC (University Grants Commission). 2014. *Education Management Information System: Report on Higher Education 2013/014 (2070/071 B.S.) Nepal*. Kathmandu: UGC.
- UGC. 2024. *Education Management Information System: Report on Higher Education 2023/024 (2080/081) Nepal*. Kathmandu: UGC.
- UNESCO. 2022. *Leave No Child Behind: Global Report on Boys' Disengagement from Education*. Paris: UNESCO. <https://doi.org/10.54675/BDLL3314>
- US ICE (United States Immigration and Customs Enforcement). 2024. SEVIS By the Numbers: Annual Report on Foreign Student Trends. Available at www.ice.gov/news/releases/ice-releases-2024-sevp-annual-report; accessed March 12, 2026.

सार्वजनिक संवाद र सार्वजनिक बहसको गुणस्तर उकास्नु मार्टिन चौतारीको शुरू देखिकै उद्देश्य हो । नेपालमा बहस र अन्तर्क्रियाको अभ्यास निकै कम हुने बेलामा स्थापित मार्टिन चौतारी अहिले पनि अनौपचारिक तर गहन सार्वजनिक छलफल गर्ने थलोका रूपमा देशभर परिचित छ । यहाँ सातामा दुई दिन विविध विषयमा छलफल हुन्छ । यस बाहेक सत्ता संरचनामा आइरहेको परिवर्तन, ज्ञान उत्पादनका स्थल र संस्थाका चरित्र र गतिविधि, र नेपाली समाजमा भइरहेको भौतिक रूपान्तरणका विभिन्न आयाम जस्ता विषयमा गणतान्त्रिक बहुलताको सन्दर्भमा र लैङ्गिक, भौगोलिक तथा सामाजिक समावेशीकरणको दृष्टिकोण सहित चौतारीले अनुसन्धान गर्दै आएको छ । युवा अनुसन्धातालाई अनुसन्धानको व्यावहारिक प्रशिक्षण दिने काम (मेन्टरिङ) पनि चौतारीको अभिन्न पाटो हो ।

अहिलेसम्म चौतारीले १२० ओटा पुस्तक, ८८ ओटा सन्दर्भ सूची, ४० ओटा शोध-सङ्क्षेप/नीति-पत्र तथा विभिन्न अनुसन्धान प्रतिवेदन प्रकाशन गरिसकेको छ । सन् १९९६ देखि निरन्तर प्रकाशन हुँदै आइरहेको जर्नल *स्टडीज इन नेपाली हिस्ट्री एण्ड सोसाइटी* र सन् २००६ देखि प्रकाशन हुन थालेको *मिडिया अध्ययन* (सन् २०१६ देखि *समाज अध्ययन* नामकरण गरिएको) को सम्पादकीय गृह पनि चौतारी हो । सन् २००६ देखि मार्टिन चौतारीले आफ्नो अनुसन्धान पुस्तकालय सार्वजनिक उपयोगका लागि खुला गरेको छ । पुस्तकालयमा २६ हजारभन्दा बढी पुस्तक छन् ।

मार्टिन चौतारीका पाँच काम—छलफल, अनुसन्धान, अनुसन्धान प्रशिक्षण, प्रकाशन र पुस्तकालय—आपसमा अन्तरसम्बन्धित छन् । समष्टिमा यिनले सुसूचित संवाद र विश्लेषणमूलक अनुसन्धानमार्फत राज्य र नागरिक बीचको सामाजिक सम्बन्धलाई सबल पार्ने र समावेशी सार्वजनिक वृत्त विस्तार गर्ने चौतारीको मुख्य उद्देश्यलाई सघाइरहेका छन् ।

From

Martin Chautari
27 Jeetjung Marg, Thapathali
GPO Box 13470
Kathmandu, Nepal
Tel: +977-1-4102027/5338050
Fax: +977-1-5340059
chautari@mos.com.np
www.martinchautari.org.np